

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA TÜRK ORDUSUNUN İAŞE PROBLEMİ

Muhammet ERAT*

Çanakkale Savaşları, doğurduğu sonuçlar itibarıyla Türk ve dünya tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir. 1915 yılında İtilaf devletlerine karşı kazanılan Çanakkale Zaferi'nin I. Dünya Savaşının seyrini etkilediği ve sonraki dönem için belirleyici sonuçlar doğurduğu bilinen bir gerçektir.

Türk ordusu düşmanla sıcak temas sağladığı her yerde, büyük bir inançla ve azimle mücadelesini ortaya koymuştur. Çanakkale'de de bütün dünyanın yakından şahit olduğu bir kahramanlık örneği göstermiştir.¹ Türk ordusunun Çanakkale'deki mücadelesi, kahramanlığı ve başarısı hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Ancak olayın çoğunlukla göze çarpmayan önemli bir yönü, cephede savaşan askerlerin ihtiyaçlarını karşılayan çeşitli birimlerin faaliyetleridir. Bu konuda ise sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir.

Tebliğimizin konusu savaşın cephe arkasını, görünmeyen kısmını teşkil eden bu birimlerden sadece birisini teşkil eden levazım (iaşe temini) faaliyetlerini ortaya koymak amacını gütmektedir.

Lojistik Desteğin Önemi

Barış zamanında modern silahlarla donatılmış, gerek muharebe ve gerekse atış eğitimlerini yaparak savaşa hazır bir hale gelen ordular, sefer sırasında istenilen hedefe ulaşamazlarsa, bunun sebebinin ancak idari faaliyetlerin ve lojistik desteğin yeterli derecede iyi planlanmadığı veya yürütülemediğinden ileri geldiği tespit edilmiştir.² Çünkü, cephede düşman karşısında iyi beslenemeyen, giyeceği, silah ve cephanesi yeterli derecede olmayan bir birliğin, ne kadar üstün ve kabiliyetli komutanların idaresi altında olursa olsun, isabetli kararları yerine getirmesi mümkün değildir. Cephede aç kalan erin, cephanesiz kalan silahların, sargı yerinde yaralarını sardırarak inleyen yaralının durumu, hep lojistik desteğin yeterli olmamasından kaynaklanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında cephelerde idari faaliyetler ve lojistik destek konusunda bir çok eksiklik meydana gelmiştir. Çünkü, bu savaşta menzil teşkilatı yeniden kurulmaya başlanmış, ancak bu sırada bazı noksanlıklar olmuş, idari

* Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

¹ Çanakkale'deki Türk kahramanlığı hakkında İngiliz resmi tarihini yazan Aspinall- Ogländer'in görüşleri için bkz; Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, 1914-1918 Genel savaşı, Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları, C.III/II, Ankara 1991, s. 289-292.

Liman Von Sanders'in bu konudaki görüşleri için bkz; Liman Von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, Çev.M. Şevki Yazman, İstanbul 1968, s.97,120.

² Rauf Atakan, (Em. Top. Alb.), "Birinci dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Muharebeleri İdari faaliyet ve Lojistik", Çanakkale Muharebeleri 75 inci Yıl Armağanı, Gnkur. Askeri tarih ve Stratejik Etüt başkanlığı Yay, Ankara 1985, s. 586-588

faaliyet ve lojistik destek iyi bir şekilde planlanamamıştı. Bunun sonucunda da orduların beş sınıftan oluşan ikmal maddeleri, zamanında ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilememişti. Savaş sırasında diğer cephelerde ordunun idari faaliyetleri ve lojistiği konusunda bir çok aksaklık meydana gelirken, Çanakkale Cephesinde durum böyle değildi. Çünkü burada ordunun ihtiyacı olan lojistik destek, hemen hemen zamanında ve istenilen yere ulaştırılabiliyordu. 'Türk ordusunun Çanakkale'de gösterdiği başarısında, kabiliyetli komutanların yüksek sevk ve idarelerinin yanı sıra, diğer cephelere göre ulaşım hatlarının daha kısa olmasının ve bu nedenle lojistik desteğin zamanında yapılmasının da büyük rolü olmuştu.³

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın 5. Ordu'nun Kurulmasından önceki Lojistik Faaliyetleri ve Ordunun Erzak İhtiyacının Karşlanması

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 5. Ordunun kurulmasına kadar Çanakkale Boğazı'nın güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Mevki komutanlığı, 6 Ağustos 1914 tarihinden 25 Mart 1915'e kadar, 9. Piyade Tümeni de emrinde olduğu halde, doğrudan Başkomutanlığa bağlı idi. 9. Tümenin lojistik destek birlikleri, 3. Kolordu Komutanlığı tarafından yukarıda belirtilen tümen emrine verilmişti. Müstahkem Mevki birliklerinin büyük kısmı, barış zamanında var olan ve genelde yer değiştirmeyen birliklerden oluşmuştu. Bu nedenle ordu birliklerinin ihtiyacı olan ikmal maddelerinin depo edilmesine gerek duyulmasına rağmen, bazı sebeplerle bu tam olarak yerine getirilememişti.

1915 Mart ayında Çanakkale Müstahkem Mevki komutanlığı ve 3. Kolordu Lojistik Birlikleri, Çanakkale merkez olmak üzere Okçular'da, Yağcılar'da, Kepez'de, Kalvert Çiftliği'nde ve Eceabat'ta bulunmakta idi. % Ağır Erzak Kolu ile 5. Yinelemeli (Develi) Ağır Erzak Kolu ve 6. Yinelemeli Ağır Erzak Kolu Çanakkale'de idi. Ayrıca iki ağır erzak kolu Müstahkem Mevki Komutanlığı emrinde bulunuyordu. Bunun yanı sıra 19. tümen Lojistik Destek birliklerinden olan 4. Hafif ve Ağır Erzak kolları Eceabat'ta; 11. Tümen Lojistik Destek Birliklerinden 4. Ağır ve 6. hafif Erzak kolları ile ekmeççi takımı Ezine'de; 5. hafif ve 8. Ağır Erzak kolları Bayramiç'te ;2. ve 3. kolordu komutanlığı Lojistik Teşkilatı içinde yer alan 2. ve 3. Ağır Erzak Kolları ile 2. ve 3. Hafif Erzak kolları Gelibolu'da; 1. Ağır Erzak Kolu Bakırköy'de ve 1. hafif Erzak Kolu Markoplu'da bulunmakta idi. 3. Kolordunun ayrıca Tekirdağ ile Gelibolu'da ambarları ve imalathaneleri vardı.⁴

³ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, Cilt. X, Gnkur. Askeri tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay, Ankara 1985, s. 586-588.

⁴ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, (Haziran 1914-25 Nisan 1915), Cilt: V, I.Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 256-259

Harbiye Nezareti Levazım Dairesi, birinci sınıf ikmal maddelerinin yani ordunun beslenmesi için gerekli maddelerin tedariki ve dağıtılmasıyla vazifeli idi. İlke olarak bu malzemenin temin edilmesi ve dağıtılması işinin bölgesel olarak yapılması düşünülmekteydi. Fakat bölgesel kaynaklar ihtiyacı karşılamaya yemediğinde, bu maddelerin diğer yerlerden sağlanmasına çalışılıyordu. Müstahkem Mevki Komutanlığı doğrudan Başkomutanlığa bağlı olduğu gibi, bu komutanlığın ikmali de doğrudan doğruya Harbiye nezareti Levazım Dairesi tarafından yapılıyordu.

Savaş sırasında ordu birliklerinin yiyeceğinin ve hayvanların yeminin bölgeden sağlanması, tekalif-i harbiye komisyonları vasıtasıyla yapılıyordu.

31 Temmuz 1914 ile 28 Şubat 1915 tarihleri arasında Harbiye Nezareti Levazım Dairesi, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı Levazım Başkanlığı'na şu miktardaki ikmal maddeleri temin edilmişti: 981.105 kilo buğday, 689.740 kilo buğday unu, 106.200 mısır unu, 85.954 kilo peksimet, 11.049 kilo et, 18.678 kilo konserve et (veya kavurma), 2.880 kilo çorbalık kavurma, 5.493 kilo sebze ve konserve, 23.383 kilo piriç, 9.880 yumurta, 76.976 kilo fasulye, 57.808 kilo bakla, 20.971 kilo bulgur, 16.161 kilo patates, 8.226 kilo soğan, 4.319 sadeyağ, 7.137,5 kilo zeytinyağı, 19.205 kilo zeytin, 350 kilo sardalye, 111.090 kilo peynir, 33.331 kilo tuz, 24.485 kilo şeker, 1.717,5 kilo çay, 72.728 kilo üzüm, 1.885 kilo hurma, 7.133 kilo sabun ve 286.665 kilo arpa.

Aynı tarihler arasında (Çanakkale, Karabiga, Biga Lapseki, Bayramiç, Ezine, Ayvacık, Edremit, Burhaniye ve Bursa Tekalif-i Harbiye Komisyonları'yla Eceabat Ambarı ile Bandırma Deposundan şu miktarlardaki maddeler temin edilmiştir:

242.942 kilo buğday, 189.570 kilo buğday unu, 45.872 mısır unu, 35.325 kepekli buğday unu, 37.177 kilo et, 174.407 kilo konserve et (veya kavurma), 18 adet kesimlik hayvan, 1.549 yumurta, 3.918 kilo fasulye, 99.333 kilo nohut, 21.333 kilo bakla, 1.805 kilo mercimek, 930 kilo soğan, 77.106,5 kilo zeytinyağı, 50.121 kilo tuz, 100 kilo sirke, 6.680 kilo şeker, 73 kilo çay, 333.349 kilo arpa, 26.538 kilo ot, 26.058 kilo saman, 2.484 kilo çavdar, 6.301 mısır, 44.139 kilo burçak, 213.689 kilo yulaf 46.360 kilo kepek ve 342.403 kilo darı.⁵

İstanbul'dan ve çevreden gelen yiyecek ve yem ilk önce Müstahkem Mevki ve 9. Tümen ambarına gelmekte idi. Bundan sonra erzak kolları, dağıtılacak merkezlerle ambarlar arasında, taşıtlar da birliklerle dağıtımın yapılacağı merkezler ve erzak kolları arasında ulaştırmayı sağlıyordu. Bu sırada 9. Tümen, boğazın iki tarafına da yayıldığı için iki ambar oluşturulmuştu.

⁵ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, (Haziran 1914- 5 Nisan 1915), Cilt: v, I Kitap, Çizelge: 12.

18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Zaferi'nden önce, bazı nedenlerden dolayı zaman zaman ordu içinde istenilen erzak stoku yapılamamıştı. Halta Müstahkem Mevki Birlikleri için 14 Şubat'ta bir aylık, 9. Tümen için ise sadece 25 günlük yiyecek stoku bulunmakta idi. Bu nedenle olsa gerek Başkomutanlık, 19 Şubat'ta yayımladığı bir genelge ile savunma mevzileri için en az üç ay için yetecek kadar yiyeceğin depo edilmesini emretmişti. Bunun üzerine Müstahkem Mevki Komutanlığı, 25 Şubat 1915 te kendi birlikleriyle 9. Tümen için, boğazın doğu ve batısındaki son savunma mevzilerinde üç aylık yiyeceğin ve bazı araç-gerecin depo edilmesini emretmiştir. Ne var ki, bu istekler birlikler tarafından kısa zamanda yerine getirilememiştir.

Bu sırada Mart ayı başında İstanbul 'dan 9. Tümen için çeşitli maddelerinden oluşan 1.283 ton yiyecek gönderilmişti. Önemli miktardaki bu erzak ilk önce Karabiga iskelesine çıkararak Biga'da depo edildi. Daha sonra 9. Tümen birliklerinin iâşesinin karşılanması için kullanıldı.

Çanakkale Müstahkem Mevki Birliklerinin beslenmesi vazifesi, 5. Ordu'nun kurulmasıyla 5 Nisan'dan sonra bu ordu komutanlığına verildi.⁶

5.Ordu Menzil Müfettişliği'nin Kurulması ve Ordunun İâşesinin Temini Faaliyetleri

25 Mart 1915'te Boğazlar bölgesinde İtilaf devletleri kuvvetlerine karşı gerçekleştirilecek hareketin sevk ve idaresinin kolaylaştırılması ve güç birliği yapılması amacıyla karargahı Gelibolu'da bulunan 5. Ordu kurulmuştu.⁷ 5. Ordunun komutanlığına o zaman İstanbul'da 1. Ordu Komutanlığı görevinde bulunan Alman General Liman Von Sanders getirilmişti.⁸ 5 Ordu, 1 Ordu'nun 3. ve 5. Kolordularıyla, 1. Kolordunun 3. Tümeni ve Çanakkale Müstahkem Mevki birliklerinden meydana gelmişti.⁹ 5. Ordunun oluşturulmasının ardından 27 Mart'ta 5. Ordu Menzil Müfettişliği kurularak faaliyete geçmişti. Bundan sonra Genel Karargahın ilgili şubeleri, Menzil Müfettişliği Karargahında Örgütlenmesi gereken Menzil Sıhhiye Heyeti, Menzil Veteriner Heyeti, Cephane Komutanlığı Karargahı, Menzil Ulaştırma Komutanlığı, İnşaat Şubesi, Menzil Posta-Telgraf Müdüriyeti, Evrak Kalemi, Menzil Müfettişlik Karargah Komutanlığı, Muhasebe ve İâşe Subayı gibi idari personelin, Personel Dairesi'nce atanmaları, gerekli araç ve gereçlerinin de nerelerden temin edileceği hususunda diğer genel karargah şubeleri harekete geçirilmişti.¹⁰

⁶ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, VI/1,264-265 Çanakkale Cephesi Harekatı, VI/1,217.

⁷ Liman Von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl, Çev. M.Şevki Yazman, İstanbul 1968, s. 77; Veli Yılmaz, I mca Dünya Harbi'nde Türk- Alman İttifakı ve Askeri tarihi, İstanbul 1993, s. 120.

⁸ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 299

¹⁰ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 221

5.Ordu Menzil Müfettişliği'nin 14 Mayıs 1915 tarihinde 2 Cephane Deposu, 4 Erzak Ambarı, 6 Nokta Komutanlığı. 1 Hamal Taburu, 9 Öküz Kolu, 16 Eşek Kolu.7 Deve Kolundan ve çeşitli sağlık tesisleri ile kuruluşlarından ibaret idi.

Bundan sonra 5. Ordu Menzil Müfettişliği'nin nasıl işletileceği hususunun önem kazandığı görülmektedir. Bu nedenle Menzil Genel Müfettişliği Karargahı, 1. şube' ye gönderdiği bir genelge ile 5. Orduya gönderilecek cephaneye, erzak ve diğer malzemelerin birleştirilerek, mevcut ulaşım imkanlarıyla nakledilmesinin organize edilmesini istemişti. Böylelikle Genel Müfettişlik, savaş gemilerinden, limanlarda bulunan iskele depolarından ve kara menzil araçlarından nasıl faydalanılacağını belirleyerek, ikmalin tek elden yapılmasını sağlamış ve herhangi bir karışıklığın doğmasını bu şekilde önlemeye çalışmıştır.

Kara savaşları başladığı zaman 5. Ordu Menzil Müfettişliği Örgütlenmesini tamamlamaya çalışıyordu. Bu nedenle ilk zamanlarda yiyecek ve malzeme nakil büyük zorluklarla yapılmaktaydı. En yakın tren istasyonu Uzunköprüde bulunuyordu. bu sırada ordunun nakliye kamyonu da bulunmadığından öküz arabaları, deve kolları ve diğer hayvanlarla pek az şey taşınabiliyordu. Bu nedenle Marmara Denizi'nden deniz yolu ile nakliyatın yapılması gerekiyordu. Ancak bu nakliyatı da İngiliz ve Fransız denizaltıları önlemeye çalışıyordu. 5. Ordu Komutanı Liman Von Sanders'e göre düşman denizaltıları 'Türk tarafına fazla zayıf verememişlerdir. Denizaltılarının başarısızlığı, Marmara gibi dar ve gözetilmesi kolay bir denizde, 4-5 denizaltı ile faaliyette bulunmak zorunluluğuna dayanmaktadır. Bunlar bazı gemileri torpidolarla batırabilirlerdi, ancak çoğu kere kendilerini tehlikeye düşürmekten korktukları için yakınlarından geçen gemilere bile saldırmaktan çekinmişlerdir.

Bu sırada 5. Ordunun levazım, silah ve cephaneye ikmal, römorkörlerle çekilen mavnalar ve yelkenli gemilerle sağlanabiliyordu. Bunlar geceleri ve bir menzilden diğer bir menzile direkt olarak hareketle, denizaltı hücumundan kurtulabilmişlerdi.¹¹

1915 yılı içinde Gelibolu Yarımadası'nda kara savaşları başlamadan 5. Ordunun insan gücünün 137.599 ve hayvan sayısının 24.734 olduğu görülmektedir. Bir günlük yiyecek ve yem durumu da şu şekilde idi: Ekmeklik 125.000, et 25.799, zeytinyağı 2.752, kuru sebze 16.512 tuz 4.125, gaz 1.376, odun 137.599, kömür 27.5 19, yem 98.936 ve ot 123.670 kilo.

Diğer taraftan Başkomutanlığın, 29 Mart'a 5. Ordu'ya gönderdiği genelge ile ordunun ikaşesinin güvenilir bir biçimde yapılabilmesi için bazı direktiflerde bulunmuştur. Bu çerçevede Karabiga' dan itibaren deniz yolundan faydalanmadan Biga'da bir ikaşe merkezinin kurulması, deniz yolu açık olduğu sırada yiyecek

¹¹ Sanders, a.g.e., 94-95

maddelerinin Karabiga' dan Çanakkale'ye deniz yoluyla gönderilerek, buradan ihtiyaç sahibi birliklere temini ve bu amaçla da Levazım Dairesi Başkanlığınca mavnaların düzenlenmesi istenmiştir.

Başkomutanlık tarafından gönderilen genelgede, Biga'ya bir kolordu için iki aylık yedek erzakın gönderilerek depo edilmesi, Pazarköyü-Ahmetler yolu üzerinde kollar kurulması için, orduya gelecek araçlardan yararlanılması, Biga ile Paşaköyü ve Ahmetler depolarının her birine ikişer tümeni besleyecek birer aylık yiyecek ve yemin temin edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Karabiga-Biga, Biga-Ahmetler ile Biga Paşaköyü hatlarının oluşturulması ve ikaşenin hiçbir şekilde aksamaması için düzenli işleyecek menzil teşkilatının kurulmasını gereği üzerinde durulmuştur.

Başkomutanlık tarafından öngörülen bu düzenleme savaş esnasında zaman zaman aksaklıklarla karşılaşılıyordu. 18 Mart Deniz zaferinden sonra boğazı denizden geçemeyeceğini anlayan İngiltere ve Fransa, Çanakkale'yi karadan geçmeyi denemek istedi. Bu maksatla İngiliz ve Fransız askerleri 25 Nisan'da karaya çıkmış¹² ve akabinde kara savaşları başlamıştır. Bu çarpışmalar sırasında Türk birlikleri sık sık durum ve yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda da asıl ikmal noktalarından uzaklaşmış, hatta ikmal kuruluşları bazı bölümlere bile uğramıştır. Bu şartlarda 5. Ordu Komutanlığının gerekli ikaşenin zamanında sağlanması mümkün olmuyordu. Bu nedende Ordu Komutanlığı meydana gelen yeni durum karşısında başka bir ikaşe planı hazırlamıştır. Bu plana göre, Seddülbahir karşısında 7., 9. ve 15 Tümenleri içine alan 1. Muharebe Grubu ile Maydos (Eceabat) civarında 5., 11., 16 ve 19. Tümenleri içine alan 2. Muharebe Grubu kurulmuştur. Ayrıca 1. Muharebat Grubu için Maydos'ta bir ambar, Bayram çiftliğinde bir kolordu ambarı, 2. Muharebat grubu için de Kilya' da ve Akbaş' ta birer ambar, Biga'da da bir kolordu ambar oluşturulmuştur. Bu durumda 1. Muharebe Grubu, Eceabat'tan alacağı erzak Bayram çiftliği Ambarı'na, 2. Muharebe Grubu da Akbaş' tan alacağı erzakı Biga Ambarı'na teslim edecekti. Bu şekilde birliklerin desteklenmesinin Bayram çiftliği ve Bigalı' dan yapılması uygun görülmüştü. Sadece Kilya bölgesinde bulunan 11. Tümen' in, erzakını doğrudan Kilya Ambarından alması gerekmekteydi.

1915 yılı başında Türk ordusunun yiyecek ve yem maddelerinin sağlanması için Hükümet tarafından düzenli bir çalışmanın içine girmediği görülmektedir. Bu amaçla sadrazam Said Halim Paşa, Padişah V. Mehmet Reşat'ın da onayladığı, bir yılı kapsayan ordu ihtiyaç çizelgesini, meclis-i Vukela'nın tasdikinden

¹² Sanders, a.g.e., 86; Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, 1914- 1981 Genel Savaşı, Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları, C.III/II, Ankara 1991, s. 294-298; İsmet Gökçü-İzzetin Çalışlar, On Yıllık Savaşın Günlüğü, Balkan , Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları, Orgeneral İzzetin Çalışlar' ın Günlüğü, İstanbul 1999, s.94-95; İhsan İlgar, Çanakkale Savaşları 1915, Ankara 1982, s. 59, 71

Geçirdikten sonra uygulamaya sokmuştu. Kabul edilerek yürürlüğe giren bu karara göre,2443.540.970 kilo hububatın, 536.218.884 kilo hayvan yeminin / arpa. Yulaf v.d.),67.942.501 kilo kuru sebzenin, 359.414.00kilo ot ve 11.885.129 kilo soğanın mali yıl içinde ürün sahibinden aşar yoluyla alınması kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra ordu için kullanılan hayvanların ihtiyacı için 232.116.789 kilo samanın varlıklı kimselerde hibe suretiyle elde edilmesi ve 69.697.527 kilo et ihtiyacının, kesilen havanların % 15'i itibariyle teklif-i harbiye suretiyle , eksik kalan kısmının müteahhitler vasıtasıyla satın alınarak sağlanması karar alınmıştır. Sade yağ, sabun ve çeşitli maddelerin yapımında kullanılan don yağının "el koyma" ile sağlanarak ihtiyaç duyulan 5.396.796 kilo sabunun , sabun üreten işyerlerinde yaptırılması, dış ülkelerden sipariş edilen kahve ile şekerin %15'i ve çayın %25'ine el konularak tedariki, 18.380.580 kilo tuzun çeşitli yerlerdeki stoklardan temini, ve 9.000.000 kilo yaprağın mali yıl vergisi karşılığı mükelleften alınacak beyannamelerle sağlanması hükme bağlanmıştır.¹³

Bunun akabinde ordu için gerekli iaşenin tedarik,depolama ve dağıtımın Genel Karargah ve ordu sorumlularınca nasıl yapılacağı şu şekilde açıklanmıştır:

Genel Karargahın yalnız ordular yanında kaç aylık yiyecek maddelerinin bulunacağı, hareketin genel gidişatı ve imkanlarının elvermesine göre Levazımât-ı Umumiye'nin gereken talimatı vermekle yükümlü bulunduğu,Levazım Dairesi'nce, bu içerisinde ordulara yiyecek maddelerinin gönderileceği,

Ordunun iaşesinden Levazım Daire Başkanlarının sorumlu oldukları belirtilmiştir. Bu gerekçe ile ordu kurmay başkanları, Ordu idare başkanlarıyla ordu menzil müfettişliklerine gereken emirlerin verileceği açıklamış, faaliyetlerini birbirleriyle irtibat kurarak ve bilgi alışverişinde bulunarak, ikmal edecekleri maddeleri örnekler belirlemeye çalışılmıştır.

İtilaf askerlerinin Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarmalarından sonra Başkomutanlık Vekaleti Genelkurmay Başkanı Bronzat 7 Mayıs 1915 tarihinde ordukomutanlıklarına gönderdiği bir genelge ile ordunun şartlar ne olursa olsun, iaşelerini sağlamada uygulayacaklar yol hakkında şu hususların dikkate alınmasını istemişti:

İstanbul ve çevresi, 2. ve 5. Ordular için yurt içi iaşe bölgesi olmakla birlikte, 1. ye 2. orduların aynı zamanda harekât bölgesi olması itibariyle, kendilerine ayrılan kısmıyla iaşelerini karşılamaları mecbur kılınmıştı. Bu durum karşısında Levazım Dairesi Başkanlığının yapacağı tahsislerde, ordulara ait malzemelerin karışmaması için gerekli özel işaretin konulması isteniyordu. Ayrıca

¹³ ATASE Arşivi, No.176, Kls.1155, Dos.126, Fih.31'ten nakleden Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, Cilt X, s.239-240.

orduların yedek ambarlarındaki maddelerde de ayrıcalık yapılmamasının gerektiği bildirilmiştir.

Ordu için yapılacak iaşe stoklamasında hareketin nasıl bir seyir takip edeceğinin önceden tahmini bir surette belirlenmesi, gerek ordu ve gerek kolordu yedek ambarlarında bulundurulacak, yiyecek maddelerinin yeterli derecede depo edilmesi isteniyordu. Ayrıca bu gibi durumlarda ordu ve kolorduların Levazım Dairesinden talepte bulunması ve desteklenmesinin mümkün olmayacağı belirtiliyor ve ordu hazırlıklarının askeri harekâta paralel bir şekilde yapılması emrediliyordu.¹⁴

Yukarıda dile getirilen esaslar çerçevesinde (Genelkurmay Başkanı, yedek erzakın toplanması ve depo edilmesinin tasarlanan askeri harekâta göre nasıl olması gerektiğini ve depo ile ambarların kinim kontrolünde olacağını belirtmiştir. Buna göre ordu menzil müfettişliklerinin idaresinde bulunan ambarlar ile kolorduların emrindeki yedek erzak ambarları, Levazım Dairesi Başkanlığının günlük iaşe için gönderdiği yiyecek maddelerini depo etmiş olan ambarlar, ordu idare başkanları ile menzil müfettişliklerinin devamlı denetiminde bulunacaktır. Genelkurmay Başkanı, Genel Karargâh ile Genelkurmay Başkanlığı yetkilerini de bu konuda dikkatli olmaları için uyarmıştır. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı bu genelgesinde, 5. Ordudan büyük bir faaliyet beklendiği için daha önce Genel Karargâh tarafından verilen emrin dışında herhangi bir stoklamaya gidilmemesi ve Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki birliğinin iaşesinin daha önceden verilen direktife göre yürütülmesi gerektiğini de dile getirmiştir.¹⁵

1915 yılında Başkomutanlık Vekâleti, Türk ordusunun Çanakkale'deki başarılı çarpışmaları sırasında lojistik destek konusunda yeni bazı tedbirler alma gereğini duymuştur. Bu amaçla 5. Ordu için Uzunköprü-Gelibolu arasında çalışan Cephane menzil hattının önceden olduğu gibi faaliyete devam etmesi ve bunun için kolların başka bir hizmete verilmemesi uygun görülmüştü. 7 Temmuz 1915 tarihinde Uzunköprü ve Keşan Bölgesinde 45.000 insan ve 15.000 hayvan için yaklaşık 15 günlük ekmeçlik un, 5 günlük erzak ve 7,5 günlük de yem; Saros, Şarköy ve Gelibolu böl gerinde ise 30. insan ve 15.000 hayvan için 37 günlük ekmeçlik, 23 günlük erzak ve sadece 3 günlük yem bulunmakta idi.¹⁶

Bu durumu göz önünde bulunduran Menzil Genel Müfettişliği, 1. ve 2. Ordu ile beraber, karargahı Gelibolu'da bulunan 5. Ordu Komutanlığı ve Levazım Dairesi başkanlarıyla hemen irtibata geçerek gerekli hazırlığı yapmalarını sağlamıştır. Ayrıca yaptığı duyuru ile de ordunun iaşesi için menzil kollarını buna göre tertiplemelerini istemiştir.

¹⁴ ATASE Arşivi, No. /6, Kls. 1169, Dos, 179, Fih.)-4'ten nakleden Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 241

¹⁵ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 242

¹⁶ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.242

Menzil Genel Müfettişliği , Başkomutanlık ile ordu komutanlıkları arasında koordinasyonu sağlamak , idari ve lojistik faaliyetleri düzenlemek üzere 5 Ağustos 1915 tarihli kurulmuştur.¹⁷

Levazım Daire Başkanlığının Vazifesi, çeşitli yerlerden temin edeceği ve depolayacağı yiyeceğin ve yemin ordunun ihtiyacı nispetinde elde edilmesi ve bunun ordu birliklerinin istifadesine sunması idi. Bu dönemde insan sayısı 533.112 ve hayvan sayısı 120.268'e ulaşan 1., 2. ve 5. Ordu birlikleriyle, İstanbul bölgesinde ulunan ordu efradının bir günlük iâşesi için 175 vagon ekmeklik buğday, bulgur, sebze, yağ, tuz, sabun, arpa, ot, saman ve ete ihtiyaç vardı. Anadolu'dan temin edilmekte olan erlerin yiyeceği hariç, 50 vagon ot ve samanın Çatalca ve Edirne ile beraber Biga'dan sağlanması gerekmekteydi. Bu şartlarda 125 vagonluk bir ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bu sırada bir miktar ot ve saman ile çeşitli ordu iâşe maddelerinin ikmalî Anadolu kaynaklarına bağlanıyordu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Levazım Dairesi Başkanlığı, ordunun ihtiyaçlarını ülke içinde kendisine bağlı bulunan kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla karşılıyordu. Çanakkale ve çevresinde bulunan ordunun ihtiyaçları Erdek Sevkiyat Başkanlığı ve İskele Komutanlığı, Gelibolu, Çanakkale ve Tekirdağ Sevk Komisyonları, Bandırma Levazım Heyeti ve Bandırma Genel Depo Kurulu ile bölgedeki diğer kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla sağlanmaya çalışılıyordu.

Ordu için gerekli idari ve lojistik faaliyetler çerçevesinde, ülke içinde ordu efradının beslenmesi için gerekli düzenlemeler ve tedbirler alınırken, diğer taraftan da bu ihtiyaçların bir kısmının yurt dışından karşılanmasına başlanılmıştı. Çanakkale Savaşı'nın zaferle sonuçlanması ve ülkenin Avrupa ile demiryolu bağlantısının kurulmasından sonra bazı Avrupa ülkelerinden de çeşitli yiyecek maddeleri gelmeye başlamıştı.¹⁸

Gelibolu Yarımadası'nda savaş devam ederken düşman donanmasının ateşine maruz kalabilecek olan Kilya, Eceabat ve Çanakkale ye deniz yoluyla ikmal yapılması pek mümkün değildi. Buralara büyük gemilerin yanaşması zordu. Bu nedenle boşaltma genelde geceleri yapıldığından Akbaş' ta bir menzil ambarı kurulma gereği duyulmuştu. Bu şekilde geceleri mavna ve römorkörlerle Kilya ve Maydos ambarlarına erzak ulaştırılabiliyordu.

Diğer taraftan Anadolu yakası için Burgaz'da bir menzil ambarı bulunmakta idi. Buradaki erzak, karadan menzil kollarıyla denizden de römorkörlerle sağlanıyordu.

¹⁷ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı, (Haziran 1914-25 Nisan 1915) Cilt: V, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 255

¹⁸ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 244-249

Bağımsız Süvari tugayı ve menzil kolları ise Keşan ambarlarından faydalanıyordu.

20 Nisan 1915 tarihinde Müstahkem Mevki Komutanlığı Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığına yazdığı bir yazı ile ordunun ihtiyacı için 270.000 kilo zeytinyağının temin edilmesini istemiştir. Bu nedenle komutanlık, Ayvacık kazasının dışına zeytinyağını çıkarmanın yasak olduğunu belirtmiştir. Bunun ardından Ayvacık halkı şikayetini dile getirerek, yakınlarındaki Edremit kazasından zeytinyağı ihracının serbest olduğunu belirtmiş ve kendilerine niçin böyle bir sınırlamanın getirildiğini öğrenmek istemiştir. Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı, durumu açıklığa kavuşturmak için konuyu Maliye Nezaretine sormuş, gelen cevapta ise Osmanlı Devletinin her tarafında zeytinyağının dağıtımının ve satışının serbest olduğu belirtilmiştir. Maliyeden gelen bu cevap, Müstahkem Mevki Komutanlığına iletmış ancak, Komutanlık, birliklerinin ihtiyacı olduğunu ileri sürerek, zeytinyağının sancak dışına çıkarılmasının yasak olduğunda ısrar etmiştir. Bunun üzerine ordunun kararına uyularak, sancaktaki zeytinyağı miktarının az olması dolayısıyla Ayvalık, Edremit ve Burhaniye kazalarından tekâlif-i harbiye suretiyle zeytinyağı alınmasına başlanmıştır. Bu çerçevede İdare-i Umumiye-t Dahiliye Müdüriyeti tarafından taahhüt edilen 270.000 kilo zeytinyağının peyderpey orduya verilmesine başlanmıştır. Bu şekilde sancağın zeytinyağı üretimi tamamen ordunun hizmetine sunulmuştur. Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Komutanlığı, bundan sonra da bu konudaki takibini devam ettirerek Ayvacık ve Bayramiç'ten Lapseki'ye gelmiş olan zeytinyağlarıyla diğer mahsulatın kesinlikle ihraç edilmemesi ve daha önce ihraç edilmiş olanların da miktarının bildirilmesini istemiştir.¹⁹

Diğer taraftan Harbiye Nezareti, Mayıs ayı içinde Dahiliye Nezaretine sabun imal edilmek üzere, yiyecek için kullanılmaya uygun olmayan zeytinyağlarına şiddetle ihtiyaç duyulduğunu bildirmiş ve bunun Hüdavendigâr vilayeti ile Karesi sancağından tekâlif-i harbiye suretiyle sağlanmasını istemiştir. Bu maksatla tedarik edilecek zeytinlerin Gemlik'te yapıldığı gibi, sıkılarak suyunun alınmasını ve ayrıca bol miktardaki sabun ve zeytinyağının da hazırlanması gerektiğini belirtmiştir.²⁰

Diğer taraftan 1915 yılı ilkbaharında Edirne Valisi, 5. Ordunun et ihtiyacının, Meclis-i Vükela tarafından tespit edilmiş oran olan % 15 nispetinde, el konularak koç, koyun, keçi, kuzu ve oğlaklarla temini için civar kaza ve köylere gerekli tebligatı yapmıştır. Bu arada Harbiye Nezareti, 5. Ordunun Mayıs ayındaki

¹⁹ Kal'a - , sultaniye Mutasarrıf Rauf Bey'in 12mayıs 331 (25 Mayıs 1915) tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderdiği tahrirat, BOA, DH. İUM, 81- 1/1- 35, Lef-22

²⁰ Harbiye Nezareti Levazımât-ı umumiye Dairesi İkinci Şubesi'nden seferberlik- 8201, 263 numara ile Harbiye Nazırı namına Müsteşar imzasıyla 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915) tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderilen Tezkire, BOA, DH-İUM, 81-1/1-33, Lef-6, Çanakkale'deki askeri birlikler için gereken asker miktarı hakkında geniş bilgi için bkz;BAO,DH-İUM, 93-1/1-67:93-2/1-2.

ihtiyacı olan 210.878 kilo etin temini hakkında 3 Mayıs 'ta Gelibolu Mutasarrıflığı'na gerekli emri daha önce bildirmişti. Gelibolu'dan gelen cevapla da bu miktarın karşılanabileceği, ancak Haziran ayı için başka bir yardımın beklenmemesi gerektiği kaydedilmişti. Bura gerekçe olarak da Geiihoiu'daki gayr-i Müslimlerin savaş dolayısıyla başka yerlere nakledilmesinden dolayı nüfusun iyice azalmış olduğu belirtilmişti.²¹ Edime vilayetinin diğer kaza ve köylerinde ise el koyma (vaz-i yed) işlemleri tamamlanmamış olmasına rağmen koç, koyun, keçi, kuzu, oğlak olarak tekalif-i harbiye suretiyle 9.716 baş hayvan tedarik edilmiştir. Bunun üzerine Edirne Valisi Adil Bey, 5. Ordu'nun Mayıs ayı et ihtiyacının karşılanacağını Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri ile beraber Levazımat-i Umumiye Başkanlığı'na da bildirmiştir.²²

1915 yılı ortalarında bombardımandan fazla zarar görmeyen Eceabat'ın iç kısımlarında yer alan fırınlar çalıştığından Tekirdağ, Karabiga ve Gelibolu'daki un fabrikaları da faaliyette olduklarından yiyecek ikmalinde önemli bir aksaklık görülüyordu.²³

Bu arada Lapseki'de bulunan Ordu Menzil Müfettişliği Akbaş, Gelibolu, Şarköy, Keşan, Tekirdağ, Karabiga, Biga, Balcılar, Burgaz ve Saraycıkta menzil ambarlarını teşkil etmişti. Ayrıca, birliklerin iâşe ihtiyacını karşılamak için Tekirdağ ve Bandırma'da erzak dolu birer geminin bulundurulması da planlanmıştı.²⁴

Yaz aylarında Çanakkale de bulunan askerlerin iâşe vaziyeti önemli bir devreye girmiştir. Bu sırada İstanbul'daki ve Rumeli'ndeki ordunun da ihtiyacı had safhaya ulaşmıştır. Bu üç yerdeki ordu için gönderilecek iâşenin iki ayı bulacağı göz önünde bulundurulduğunda bu süre için 34.000.000 kilo ekmeklik zahireye, 46.000.000 kilo yeme ve üç milyon kilo kuru sebze ihtiyacı olduğu ordu yetkilileri tarafından ifade edilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, eldeki imkanları seferber ederek bir kısmını tekalif-i harbiye, aşar ve bazı ambarlardan karşılamaya çalışmış, bu yetmediği takdirde geri kalan kısmının senet mukabilinde el koymak suretiyle temin edilmesini istemiştir. Bu şekilde de ihtiyaç karşılanamazsa, geriye kalan miktarın satın alınması için ne kadar paranın gerekli olduğunun bildirilmesini belirtmiştir.²⁵

²¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz; BOA,KMS, 19/58; 19/63; 23/41;BOA,MV.MZB.,197/105;BOA,DH.SN.THR., 63/69; BOA, DH.İUM,89-1/1-28-A; 89-1/1-43;BOA,DH-ŞFR,54-118; 54-712; 54-336; Sanders, a.g.e. s.78

²² Edirne valisi Adil Bey'in 9 Mayıs 1331 (2 Mayıs 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne "müsta'celdir" kaydıyla gönderdiği yazı, BOA,, DH-İUM, 93-1/1—57,LEF-2.

²³ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.259

²⁴ Rauf Atakan,"Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Muharebeleri İdari Faaliyet ve Lojistik", Çanakkale Muharebeleri 75. yıl Armağanı, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.148

²⁵ BOA, DH.İUM., 82-1/1-37, Lef-7/1, 15/1-2.

Ambarın Bulunduğu Yer	Ekmeklik	Erzak	Yem
Uzunköprü	255.5	178.5	510 ton
Keşan	18	94.5	79 ton
Gelibolu	----	125	---
Karabiga	25.5	212	1.139.5ton
Biga	17	100.5	78 ton
Burgaz	0.5	204.5	292 ton
Akbaş	151	238	582.5 ton
Lapseki	8.5	36	8 ton
Kilya	100	144	50 ton
Balcılar	----	43	784 ton
Işıklar	121	24	47 ton

Bu sırada hükümet, Rumeli ve Çanakkale'deki birliklerin zahire ihtiyacını karşılamak için Anadolu'nun çeşitli vilayet ve sancaklarına ne miktarda zahire göndermeleri gerektiği hakkında çeşitli yazılar göndermiştir. Bu amaçla Niğde Mutasarrıflığından verilen cevapta, 500.000 kilo kuru sebzedden ancak 150.000 kilo kadarının karşılanabileceği bildirilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti geriye kalan 350.000 kilonun da temin edilmesine çalışılmasını Ankara Valiliği'nden istemiştir.²⁶

23 Temmuz 1915 ile 5. Ordu'nun iâşe durumunun şu şekilde olduğu ortaya çıkmaktadır:

Genel olarak	173.6	621.5	2.549 ton
Anadolu yakasında	525.6	780.5	1.222 ton
Rumeli yakasında	699.2	1.402	3.771 ton

Bu sırada 5. Ordu'nun insan mevcudu 218.431 ve hayvan mevcudu 64.913 olarak tespit edilmiştir.²⁷

Başkomutanlık Vekaleti, 1915 yılında en hassas bölge olan Çanakkale ve çevresini her türlü ikmal maddelerinde olduğu gibi, beslenme yönünden de büyük imkanlarla donatmıştı. Bunun en açık örneği 28 Eylül 1915'de ilgililer tarafından yapılan inceleme sonucunda oluşturulan raporda görülmektedir. Bu raporda ordunun elinde bulunan iâşe miktarının 3.509.931; hayvanların ihtiyacı olan yemlik, arpa, yulaf, burçak v.s.nin 1.389.682 kilo ve ot, saman, kepek vb. nin de 1.880.734 kilo olduğu belirtilmektedir. Bu tarihte ordu mevcudu da şu şekilde idi:

²⁶ Dahiliye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen tezkire, BOA, DH.İUM., 82-1/1-37, Lef-3/1

²⁷ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.250-260.

	İnsan	Hayvan
Şimal (Kuzey) Grubu	58.351	18,657
Cenup (Güney) Grubu	65,679	14,600
Anafartalar Grubu	109,237	28,939
Asya Grubu	20,445	7,119
Müstahkem Mevki	17,600	2,764
Menzil Komutanlığı	15,812	6,921
Toplam	287,124	79,000

1915 Sonbaharında Harbiye Nezareti, Dahiliye Nezaretine soğukların başlaması dolayısıyla 5. Ordu efradı için, pekmez ve kuru üzümüne şiddetle ihtiyaç duyulduğunu belirterek, bu maddelerin temini için Hüdavendigâr Vilayeti ile Karesi Mutasarrıflığı nezdinde gerekli girişimlerin yapıldığını belirtmiştir. Ancak Karesi Sancağından alınan cevapta, Erdek'te yetişen üzümlerin şarap üretimi için kullanılacağı ve diğer bazı nedenlerle de istenilen miktardaki kuru üzüm ve pekmezin gönderilemeyeceği kaydedilmiştir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti, 5. Ordunun acil bir şekilde bu maddelere ihtiyacı bulunduğunu ve şarap üretiminden vazgeçilmesi, üzümlerin pekmez üretiminde kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Harbiye, ayrıca Dahiliye Nezaretinden ilgili yerlerden temin edilecek kuru üzüm ve pekmezin 5. Ordu efradına ulaştırılması için Bandırma Ambarı'na gönderilmesini de istemiştir.²⁹

Bu dönemde ayrıca Dahiliye Nezareti, gördüğü lüzum üzerine vilayetlere ve sancaklara gönderdiği bir yazıda, ordu hayvanlarının beslenmesi için önemli miktarda samana ihtiyaç duyulduğunu ve illerin ne miktardaki samanı sağlayabileceklerini bildirmelerini istemiştir. Bunun üzerine Anadolu'daki birçok il ve sancak, temin edebileceği miktarı merkeze bildirmiştir. Karesi Sancağı da verdiği cevapta azami olarak 4.000.000 kilo samanın Bandırma'ya gönderildiğini ve bunun büyük çoğunluğunun ordu yetkililerine teslim edildiğini belirtmiştir.³⁰

Bu sırada Dahiliye Nezareti, Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan da, 5. Ordu efradının iâşe ve hayvanlarının ihtiyacı olan ot ve samanın sağlanması için gerekenin yapılması istenmiştir.³¹

1915 yılı içinde 5. Ordu'nun ihtiyacını karşılamak üzere Bandırma Ambarı'na çevre şehir ve kasabalardan başta çavdar, arpa, pamuk³², mısır darısı³³,

²⁸ Atakan, a.g.m., s.148; İdari faaliyetler ve Lojistik, s. 671 (EK-30)

²⁹ Harbiye Nezareti Levazımât-ı Umumiye Dairesi İkinci Şubesi'nden 17491- Seferberlik, 759 numara ile Harbiye Nazır namına müsteşar imzasıyla 25 Eylül 1331 (8 Ekim 1915) tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderilen tezkire, BOA, DH, İUM, 82-2/1-18, Lef-3

³⁰ Karesi Mutasarrıfı Mithat Bey'in 30 Eylül 1331 (13 Ekim 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, 93-3/1-48. İzmir ve çevresinde Bandırma'ya gönderilen çeşitli miktarlardaki ot ve saman için bkz; BOA, DH-İUM, 16-6/2-2

³¹ BOA, DH-İUM, 93-2/1-84

kepek, zeytinyağı³⁴, sabunluk yağ³⁵, sabun³⁶, bakla³⁷ olmak üzere çeşitli iâşe maddeleri gönderilmiştir. Bu çerçevede Gönen'den 14 Ağustos'ta 12.278 kilo³⁸ ve 25 Ağustos'ta 20.082 kilo çeşitli zahire³⁹, Karesi'den 110.200 kilo arpa, 600 kilo mısır, 20.331 burçak, 44.8 10 kilo nohut, 13.500 kilo bakla ve diğer bazı maddeler gönderilmiştir.⁴⁰ Diğer taraftan Harbiye Nezareti, Balıkesir Mutasarrıflığına gönderdiği bir telgrafla buğday, arpa, yağ vs. erzak maddelerinin Bandırma'ya sevk edilmesini istemiştir.⁴¹ Bandırma Ambarı'nda depolanan bu maddeler diğer ordu birlikleri ile birlikte 5. Ordu efradının ihtiyacı için de kullanılmıştır.

1915 yılı sonlarına doğru Çanakkale Cephesi'nde bulunan birliklerin lojistik olarak desteklenmesi için, hareketin seyrine göre yapılmış olan düzenlemelere göre meydana getirilen gruplar adına menzil hatları ve komutanlıklar yeniden oluşturulmuş ve ulaşımın hangi araç ve gereçlerle, deniz ve kara menzillerinden faydalanarak yapılacağı planlanmıştır.⁴²

Çanakkale Cephesi'nde 5. Ordu bölgesinde levazım ve cephan nakli için çeşitli yollar kullanılmakta idi: Saros ve Gelibolu yarımadasındaki ana ikmal yolu, İstanbul-Uzunköprü demiryolu ve Keşan'dan başlayarak Bolayır, Gelibolu ve Bigalı'dan geçerek Seddülbahir'de sona eren karayolu. Diğer taraftan deniz yolundan da faydalanılmış, ancak bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Anadolu yakasında ise Balıkesir-Balya-Yenice-Çan-Bayramiç-Ezine-Erenköy-Çanakkale karayolu ile Karabiga-Biga-Çan-Kirazlı-Çanakkale karayolu ve Biga-Beyçayırı-Lapseki karayolları ikmal için kullanılmıştır.⁴³

³² BOA, DH-İUM, E-8/69

³³ Karesi Mutasarrıfı namına Cemil Bey'in 15 Haziran 1331 (28 Haziran 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-8/97

³⁴ Mutasarrıf Ahmet Mithat Bey'in 27 Haziran 1331 (10 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-8/120

³⁵ Mutasarrıf Ahmet Mithat Bey'in 30 Haziran 1331 (30 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/2

³⁶ Karesi Mutasarrıfı Ahmet Mithat Bey'in 5 Temmuz 1331 (18 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/9

³⁷ Mutasarrıf Mithat imzasıyla 7 Temmuz 1331 (20 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/9

³⁸ Mutasarrıf Mithat imzasıyla 1 Ağustos 1331 (14 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/114

³⁹ Karesi Mutasarrıfı Ahmet Mithat Bey'in 12 Ağustos 1331 (25 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/102

⁴⁰ Mutasarrıf Mithat imzasıyla 11 Eylül 1331 (24 Eylül 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf, BOA, DH-İUM, E-9/112

⁴¹ BOA, DH-ŞFR, 53, (5.BB.1333).

⁴² İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.222.

⁴³ Mustafa Öztürk, "Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İkmal ve İâşe Durumu", Askeri Tarih Bülteni, Yıl:12, Şubat 1987, Sayı:22, Ankara 1987, s.155

Bölgenin İaşe Durumu ve Orduya Katkıları

Çanakkale ve çevresi savaş sırasında ordu birliklerinin ihtiyacı olan iaşenin sağlanması için önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, nüfusun azalması sonucunda üretimin düşmesi, istenilen miktarın temin edilmesini bazen mümkün kılmıyor, hatta bazen eldeki imkânların bölge halkına bile yetmediği oluyordu. Bu durumda da ordunun elinde bulunan erzak halkın istifadesine sunuluyordu.

1915 Sonbaharında Kal'a-i Sultaniye sancağında üretilen hububat ancak bölge halkına yetecek kadar olduğundan, Meclis-i Vükelâ kararıyla Çanakkale'den zahire ihracının yasaklandığı görülmektedir.⁴⁴

Diğer taraftan 5. Ordu Levazımat Dairesi, ordu efradının sebze ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olunması için bölge halkından faydalanmak istemiştir.

Harbiye Nezareti, 1915 Ağustos ayında Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda, yetkililer tarafından mümkün olduğu kadar taze sebze tedarik edilerek 5. Ordu Levazımat Dairesi'ne verilmesi için Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na gerekli emirlerin gönderilmesini istemiştir.⁴⁵ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti de bu isteği Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na iletmiştir.⁴⁶ Ancak Mutasarrıf Rauf Bey⁴⁷, bölge halkının bir kısmının savaş dolayısıyla başka yerlere nakledilmesinden dolayı, mevcut taze sebzelerin, ancak halka yeteceğini ve ordunun ihtiyacı için yardımcı olunamayacağı kaydetmiştir.⁴⁸

Diğer taraftan cephede çarpışan birliklerin iaşesi düzenli bir şekilde karşılanırken, kışa doğru bölge halkının sıkıntı içinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle Kala-i Sultaniye Mutasarrıfı Rauf Bey, Dahiliye Nezareti'ne durumu bildirme ihtiyaç hissetmiştir. Rauf hey, sancağın her tarafında erzaka şiddetle ihtiyaç olduğunu, alınan olağanüstü tedbirlerin de buna bir çare olmadığını, gönderileceği bildiriler tohumluk hububatın acilen sevk edilmesini ve bu konuda kendilerine de bilgi verilmesini istemiştir.⁴⁹ Bu arada Dahiliye Nezareti'ne, Kal'a-i Sultaniye sancağının tohumluk, yemeklik ve yemlik için muhtaç olduğu zahirenin daha önceleri ordu tarafından alındığı da hatırlatılmıştır. Sancağın zahire ihtiyacının Bandırma'dan deniz yoluyla karşılanabileceği kaydedilmiş ve bunun

⁴⁴ BOA, DH-İUM, 89-4/1-21, Lef-1/1, 3/1

⁴⁵ Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Dairesi İkinci Şubesinden 11689-Seferberlik, 499 numara ile Harbiye Nazırı namına Müsteşar imzasıyla 28/29 Temmuz 1331 (11/12 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne "müsta'cedir" kaydıyla gönderilen tezkire, BOA, DH-İUM, 89-2/1-41, Lef-2

⁴⁶ BOA, DH-İUM, 89-2/1-41, Lef-1/1, 3/1

⁴⁷ İstanbul Vilayet Mektupçusu Rauf Bey'in Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na tayin edilmesi hakkında bkz; BOA, DH-İUM, 89-2/1-41, Lef-4

⁴⁸ Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıfı Rauf imzasıyla 30 Temmuz 1331 (13 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH-İUM, 89-2/1-41, Lef-4

⁴⁹ Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıfı Rauf Bey'in, 30 Teşrinisani 1331 (13 Aralık 1915) tarihinde Biga'dan Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgraf, BOA, DH-UM, 89-5/1-41, Lef-3, BOA, DH-İUM, 98-1/1-10

için de Levazımat-i Umumiye-i Askeriye Dairesi Başkanlığının yardımı talep edilmiştir.⁵⁰ Harbiye Nezareti ise Dahiliye Nezaretinden Kala-i Sultaniye ahalisinin ihtiyacının, zahiresi bol olan diğer mahaller piyasalarından tedarik edilerek gönderilmesini, orduya ait olan zahireye ilişilmemesi istemiştir.⁵¹

Bunun üzerine Dahiliye Nezareti Çanakkale halkının iaşesini Bursa, Karahisar, Kütahya ve Balıkesir'den karşılamaya çalışmıştır.⁵² Bu çerçevede 5.Ordu'nun Levazımat Dairesi, gerekli hububatı Bandırma'dan Karabiga'ya nakletmeye başlamıştır.⁵³

1915 yılı son aylarında Gelibolu yarımadasındaki çarpışmaların şiddeti iyice azalmış ve itilaf devletleri birlikleri yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır.⁵⁴ Bu nedenle Türk ordusunun mevcudunda önemli bir azalma görülmekte, ancak iaşe yönünden büyük bir artış olduğu gözlenmektedir. İtilaf devletleri kuvvetlerinin yarımadaı tamamen terk etmelerinden sonra 23 Şubat 1916 tarihinde Türk ordusunun mevcudu şu şekilde idi: İnsan sayısı: 192.193, hayvan sayısı: 53.521. Buna mukabil ordu ambar ve birliklerinde bulunan iaşe miktarı 6.313,5 tona ulaşmıştı.⁵⁵

Sonuç

Çanakkale Cephesi'nde çarpışan ordu birliklerinin, savaşın başından sonuna kadar her zaman aynı şekilde (ideal bir biçimde) beslendiğini, her vakit sıcak yemek bulduğunu ileri sürmek belki tam anlamıyla doğru olmayabilir, ancak genelde hiç bir gün aç kalmadığını söylemek mümkündür.

Türk ordusunun Çanakkale'deki başarısında, "dirayetli komutanların yüksek sevk ve idareleri yanında, diğer cephelere göre ulaşım hatlarının kısa oluşu(nun), lojistik desteğin zamanında yapılmasının da büyük rolü"nü olduğunu belirtmek gerekir.⁵⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndaki başarılarla ve yenilgilere dikkatli bir şekilde bakıldığında, gelecekte kötü sonuçlar doğurabilecek olaylarla karşılaşılması için, "amaca ulaşmanın ancak harekâtla lojistik faaliyetlerin birlikte planlanması ve eksililiklerin önceden sağlanması" gerektiği görülecektir. Bu nedenle daha barış

⁵⁰ Maliye Nezareti Müsteşarlık kalem Komisyon-ı Mahsus Reisi namına Tahsin imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne 22 Kanun-ı evvel 1331 (4 Ocak 1916) tarihinde gönderilen tezkire, BOA, DH-İUM, 98-1/1-45, Lef-2

⁵¹ Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Dairesi İkinci Şubesi'nden seferberlik -18407, 824 numara ile Harbiye Nazırı namına Müsteşar imzasıyla 5 Teşrii evvel 1331 (18 Ekim 1915) tarihinde Dahiliye Nezaretine "mühimdir" kaydıyla gönderilen tezkire, BOA, DH-İUM, 59-1/1-67, Lef-3

⁵² BOA, DH-İUM, 59-1/1-67, Lef-2

⁵³ BOA, DH-İUM, 98-1/1-45, Lef-1/1. Biga ve Ezine civarının yemeklik zahire ihtiyacı hakkında ayrıca bkz; BOA, DH-İUM, 98-1/1-33

⁵⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz; Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., III/II, s. 384-386

⁵⁵ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.673 (EK-31).

⁵⁶ İdari Faaliyetler ve Lojistik, X, 586-588.

ortamında bulunulurken, idari faaliyetlerin uygun bir şekilde planlanmasıyla birlikte, devlet ve millet olarak dış kaynaklara bağılıktan kurtulmanın çarelerini arayıp bulmak, iç kaynaklara yönelmek gereği ortaya çıkmaktadır. Son olarak şunu soylenebilir: Savaş meydanlarında lojistik desteğin yeterliliği ve miktarı, uygulanacak olan stratejiye ve taktiğe büyük ölçüde etki etmektedir. Lojistik destek veya bunun olmayışı seferberliğin, hatta savaşların sevk ve idaresine önemli ölçüde etki eden bir unsur olma özelliğini hep korumuştur.⁵⁷ Günümüzde artık savaşların sonucunu belirleyici unsurun, ülkelerin ekonomilerinin gücü ve büyüklüğüne bağlı olduğu bilinen bir gerçektir.

⁵⁷ İdari Faaliyetler ve Lojistik, X,588

THE PROBLEM OF PROVISIONING THE TURKISH ARMY DURING THE GALLIPOLI CAMPAIGN

It is a common wisdom that logistics, which involves transporting soldiers and providing continuous supplies in support of military operations, is crucial to the success of a mission. The Turkish Army's success at Gallipoli was without a doubt closely tied to the efficiency of the logistical support. In this paper, I will study the food supplies and their conveyance to the troops defending the Dardanelles.

At the beginning of World War I, the Dardanelles Defence Command (Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı) was in charge of defending the Dardanelles, which it did successfully against the naval attack of the Allies on 18 March 1915. From August 1914 to 23 March 1915, the Dardanelles Defence Command functioned under the Office of the Supreme Commander (Başkomutanlık). It received its supplies from the Army Material Command (Harbiye Nezareti Levazım Dairesi), which was in charge of supplying provisions for the army.

Between 31 July 1914 and 28 February 1915, the Army Material Command supplied the following provisions to the Dardanelles Defence Command: wheat 981,105 kg., flour 689,740 kg., corn flour 106,200 kg., hardtack 85,954 kg., meat 11,049 kg., roast 18,678 kg., roast for soup 2,880 kg., vegetables and canned food 5,493 kg., rice 23,383 kg., 9,880 eggs, beans 76,976 kg., broad beans 57,808 kg., bulgur 20,971 kg., potatoes 16,161 kg., onions 8,226 kg., run butter 4,319 kg., olive oil 7,137,5 lt., olives 19,205 kg., sardines 830 kg., cheese 117,690 kg., salt 33,331 kg., sugar 24,485 kg., tea 1,717.5 kg., grapes 72,728 kg., dates 1,885 kg., soap 7,133 kg., and barley 286,665 kg.

In March 1915, the Dardanelles Defence Command and Third Army Corps Logistic Units were stationed in Çanakkale town, in the villages of Okcular and Yağcılar, in Kepez, on the Calvert Farm near Kumkale, and in Eceabat (Maydos).

The foodstuffs coming from Istanbul and its environs were delivered first to the depots of the Dardanelles Defence Command and Ninth Division. Since the latter was stationed on both sides of the Dardanelles, there were two dumps.

On 25 March 1915, the Fifth Army was created to defend the Dardanelles area against the Allied Forces, with the town of Gelibolu (Gallipoli) as its headquarters. Liman Von Sanders was appointed to its command, which consisted of five divisions. Immediately afterward, on 27 March, the Fifth Army Depot Inspectorate was founded. After the creation of the Fifth Army, the responsibility for supplying food to the Dardanelles Defence Command was transferred to the Fifth Army.

In 1915, before the Allies invaded the Gallipoli Peninsula, the Fifth Army comprised 137,599 men and 24,734 animals. The Army needed the following provisions per day: wheat 125,000 kg., meat 25,799 kg., olive oil 2,752 lt., dried vegetables 16,512 kg., salt 4,125 kg., gasoline 1,376 lt., wood 137,599 kg., charcoal 27,519 kg., fodder 98,936 kg., and 123,670 kg. of grass for the animals.

The main Turkish line of communication with the Gallipoli Peninsula was by water. However, while fighting was continuing on the Peninsula, it was impossible to convey supplies by ship to Kilia, Eceabat and Çanakkale, all of which were within range of the guns of the Allied fleet. Moreover, British and French submarines seriously impeded the transport of provisions by sea. Nevertheless, the British and French submarines could not prevent Turkish supply ships getting through. By hugging the coast and sailing by night, their transport ships continued to convey provisions to the harbours at Akbash, Kilia and Eceabat.

There was also a depot at Burgaz to provide supplies for the Asiatic side. The Independent Cavalry Brigade and Command Support Staff [Menzil Kolları] received their supplies from the Keshan depots.

In the middle of 1915, since the bakeries in Eceabat had escaped Allied bombing undamaged and were in service, and since the flour factories at Tekirdağ and Karabiga were operating, no difficulty was encountered in providing food supplies to troops at the front.

At the same time, the Army Depot Inspectorate at Lapseki had set up depots at Akbash, Gallipoli (town), Sharkoy, Keshan, Tekirdağ, Karabiga, Biga, Balçılar, Burgaz and Saraycık. In addition, two ships full of foodstuffs at Tekirdağ and Bandırma were ready and waiting to convey supplies to the Gallipoli Peninsula.

On 23 July 1915, the provisioning situation of the Fifth Army was as follows: 699,2 tons of grain; 1,402 tons of food supply; 3,771 tons of fodder. At this time it was estimated that the Fifth Army amounted to 218,431 men and 64,913 animals. On 28 September 1915, the amount of manpower was increased to 287,124 and that of animals to 79,000.

Various routes were used in the Dardanelles area to convey supplies. On the European side, the Istanbul-Uzunköprü railroad and the route extending from Keshan through Bolayır (Bulair), Gallipoli, Bigalı to Seddulbahir were used. On the Asiatic side, the following routes were used for the conveyance of supplies: the road running from Balıkesir through Balya, Yenice, Çan, Bayramiç, Ezine, and Erenköy to Çanakkale, and the road running from Karabiga, Biga, Çan, and Kirazlı to Çanakkale. Another road from Biga passed through Beycayırı to Lapseki.

During the war, Çanakkale and its environs supplied food to the army. However, the decline of the population led to a lessening in agricultural activity,

which in turn seriously affected food production. This meant that farmers could not feed themselves sufficiently, let alone provide enough food for the army.

At the end of 1915, the intensity of fighting decreased and the Allied Forces started to evacuate. After the evacuation of the Allied Forces, on 23 February 1916, the Turkish army in the region consisted of 192,193 men and 43,521 animals. At this time, the grain stored at the dumps amounted to 6,313.5 tons.

It is not entirely correct to state that during the war the troops fighting in the region were always fed adequately. However, one may emphasize that they did not suffer greatly from lack of food.

There were several reasons for the success of the Turkish forces, but apart from the successful command of the officers of the Turkish Army, we may highlight the following two reasons; firstly, the relative closeness of routes for bringing supplies, and secondly, the prompt conveyance of ammunition, equipment and food supplies.

There were several reasons for the success of the Turkish forces, but apart from the successful command of the officers of the Turkish Army, we may highlight the following two reasons; firstly, the relative closeness of routes for bringing supplies, and secondly, the prompt conveyance of ammunition, equipment and food supplies.